

SZERVEZETI PROBLÉMÁK A MAGASABB KULTÚRA TERÉN.¹

Egészséges kultúrpolitikának mindig összhangban kell állnia a korszellemmel. Mi sem természetesebb ennél, csak-hogy nagyon nehéz ezt elérni, a korszellem lényegét kipuhatólni, kivált oly átmeneti időszakban, mint aminőn nekünk kell magunkat átküzdeni. Bizonyára ritkán éltek vissza inkább szavakkal, mint e két jelszóval: háború utáni idők és háború utáni gondolkodás. Volt mit olvasnunk bőven: könyvet, értekezést, cikket e kérdésekről, de — őszintén megvallva — ily olvasmányoknál mindig az volt a benyomásom, hogy ilyeneket nem az igazság vagy tárgyi okok kedvéért mondanak vagy írnak, hanem főképp mert e két fogalom körül való szemlélődés szellemes megjegyzésekre, különös elgondolásokra és merész feltevésekre ad alkalmat. Egyik-másik író, aki a háború utáni idők szellemével foglalkozott, azzal a mentalitással azonosítja ezt, amely a háború végével kifejlődött. Azonban két merőben ellentétes szellemi áramlatról van szó. A győző nemzeteknél győzelmi hangulat, diadalmámor s a megkönnyebbülés érzése lépett fel, a legyőzötteknél pedig az a tipikus lelki állapot, amely minden nagy szerencsétlenségnél megjelenik, ahol nagy erőfeszítések és áldozatok még nagyobb kudarchoz vezetnek. A hangulatok ily különbözősége mellett eleinte alig lehetett szó egyöntetű európai háború utáni szellemről.

Az utóbbi tíz évben mindenesetre be kellett látniok a győztes államoknak is, hogy a magasra szárnyaló reményekből, melyeket a fegyverszünet után ápoltak, semmi se lett,

¹ A bécsi Tudományos Akadémián 1930. febr. 18-án tartott beszéd.

a remélt aranykor nem teljesült; a legyőzött népeknél viszont lassanként lelohadtak a viharos szenvedélyek, amelyek egy évtizeddel ezelőtt önvádakban, szemrehányásokban, keserűségben, kétségbeesésben és különböző politikai mozgalmakban tombolták ki magokat. E tízesztendős kiábrándulás során a győzők és legyőzöttek felfogása közeledett egymáshoz, a legtöbb európai néppel közös elszegényedés nyomása alatt, mely a világháború nyomában járt. A szegénység az az ellenszenves tényező, amely rányomja bélyegét nemcsak az általános korszellemre, hanem az egyes emberek és a népek legtöbb életnyilvánulására is. Kétségtelen, nagy volt az elszegényedés a napoleoni hadjáratok után is, némi túlzással azt lehetne mondani, hogy a biedermeiernek nevezett szellemi áramlat lényege abban állott, hogy a Kelet-Európában utóhatását még éreztető rokokó és a napoleoni császárság neoklasszicizmusa egyszerűbbé és olcsóbbá tétessék. Most azonban sokkal nagyobb volt a pusztulás emberélet és tőke dolgában, mint száz évvel ezelőtt, az államok, a társadalom, az egyesek igényei pedig jelentékenyen fokozódtak. A szegénység az igényesebb, modernebb embereknél érezhetőbbé, kínosabbá, nyomasztóbbá vált. Helyzetünk Trianon és Saint-Germain után mindazáltal egy jelentékeny pontban kedvezőbb, mint volt nagyatyáinké a bécsi kongresszus és I. Ferenc császár és király uralkodása alatt. A bolsevista Oroszország nem ismer ugyan gondolatszabadságot s egyik-másik keleteurópai állam is elnyomja a nemzeti kisebbségek kulturális fejlődését, egészben azonban a szellemi életnek erőszakos rendőri elnyomására nincs példa. Különben, hogy műveletlenség és tudatlanság nem védenek meg forradalomtól, látnivaló az orosz állapotok fejlődéséből, melyből világos a tanulság: mennél nagyobb a tudatlanság, annál brutálisabb és primitívebb a revolúció. A háború utáni időkben kormányzati szervek nem akadályozták állami hatalommal a kulturális fejlődést; a nehézségek most sajátságos módon nem az államhatalomtól erednek, hanem a szabad társadalomból indulnak ki. Úgy látszik, a művelődés bizalmi krízisek korszakán megy keresztül. Egészen komolyan felállították a kérdést, vajjon a nyugati kultúra nem érett-e meg az elsor-

adásra, s csaknem minden országban hallatszanak hangok, melyek kivált a magasabb, finomabb kultúra ápolásának hasznosságát kétségbe vonják. Egész meggondolásra készítő áramlat vehető észre, melyet legáltalában kultúr-defaitismusnak lehet nevezni. Kultúrpolitikus ritkán kénytelen fájdalmasabb igazságot megállapítani annál, hogy az általános elszegényedés korszellem-alkotó tényezővé változott. Hiszen a kultúra, kivált magasabb és legmagasabb alakjaiban mégis csak üvegházi növény, csak úgy virulhat, ha szeretettel ápolják és arannyal öntözik. Amit a háborúról gyakran emlegetnek, hasonló vagy még nagyobb mértékben áll a kultúra, különösen a magasabb kultúra ápolására: pénz, pénz és megint pénz kell hozzá. Annál nagyobb meggondolással kell tehát megállapítani a szükségletek sorrendjét, melyek közül, sajnos, csak a legégetőbbek teljesíthetők. Akinek belátása van, demokratikus korunkban a népművelés szükségleteit állítja első helyre. Nálunk Magyarországon is a népképviselő nagy áldozatkészséggel szavazta meg az eszközöket 5000 népiskola és tanítói lakások felállítására. A magasabb kultúra kérdéseit azonban nem mindig és nem mindenütt ítélik meg hasonló jóindulattal, még a német birodalmi gyűlésen is hallatszottak hangok, melyek ezeket a feladatokat az eszközök korlátoltságára való tekintettel luxusnak nyilvánították, sőt tudósok játékszereivé süllyesztették. A korszellem, ha nem is általában a kultúra, de mindenesetre a felsőbb kultúra iránt ma kevéssé kegyes. Ilyen szellemi beállítottság mellett nehéz a kormányoknak átfogó tudománypolitikát folytatni. Az európai kultúrpolitikában üresség állott elő, melybe Amerika nagyszabású segítséggel nyúlt bele. A világ tudománypolitikájában a Rockefeller-Foundation ragadta magához a kezdeményezést s kutató-intézetek hosszú sorának alapításával, valamint fiatal tudósoknak nyújtott ösztöndíjakkal sietett Európa sorvadó kultúrájának segítségére. A háború előtt a német társadalom elég erős volt ahhoz, hogy a Vilmos császárról nevezett társulatot a dahlemi kutatóintézetekkel életre keltse. Ma a német természettudomány fellegvárának, a göttingai egyetemnek intézetei további kiépítéséhez a Rockefeller-Foun-

dation volt kénytelen hatalmas támogatást nyújtani. Így megváltoztak az idők. Egy nagy nép azonban a szerencsétlenségben is nagy marad, s tanulságos és felemelő egyben annak a vizsgálata, mint igyekszik a németiség határtalan szerencsétlenségében megmenteni legdrágább értékeit, főként tudományos kultúráját. Ez a kulturális önfenntartási ösztön hozta létre az egyes államok kultuszminisztereinek, különösen Poroszországnak erőfeszítése mellett, a német tudomány Nothgemeinschaftjét, mely egyike lett a német idealizmus legnemesebb organizatórikus megtestesüléseinek. A mi szemünkben ez intézmény sokkal több, mint csak a német tudományos akadémiák, egyetemek és egyéb főiskolák szervezete. Szimbóluma egyúttal a háború utáni tudománypolitika leglényegesebb célkitűzéseinek. Mint mondtam, a nyomorúság ólomsúlya különösen a magasabb kultúra intézményeire nehezedik, minők klinikák, kutatóintézetek, laboratóriumok, könyvtárak, múzeumok, megbénítva nemcsak ezek munkásságát, hanem az egyes kutatók tudományos kezdeményezéseit is. Ezt a bajt egyelőre nem lehet eltüntetni, de lehet enyhíteni. Mi által? Főleg célszerű szervezetek létesítésével, melyek a megmaradt erőket összefogják, költséges, haszontalan párhuzamos intézeteket egyesítenek, egyáltalán kiküszöbölnék párhuzamos intézeteket s távol tartanak a kultúra területéről minden káros, főleg politikai befolyást.

E gondolatmenet során mi magyarok is ahhoz az eszméhez jutottunk el, hogy a szegénység ellen szervezéssel küzdjünk, a felsőbb kultúra intézményeit magasabb egységbe fogjuk össze, s egyúttal a pártpolitikai befolyásokat kizárjuk a felsőbb kultúra szentélyéből. E század folyamán sokat hallottunk a parlamentarizmus válságáról, s egynémi igaz lehet, amit e rendszer káraitól mondanak. Az emberiség azonban egyelőre semmit sem bírt kitalálni, ami megfelelőbb volna s amivel a parlamentarizmust pótolni lehetne. E szerint a probléma egy parlamentárisan kormányzott állam kultúrpolitikusra nézve abban áll, hogy a parlamentarizmus káros mellékhatásait a magasabb kultúra teréről kiszorítsa. Minden el volna veszve, ha a pártpolitika betörne Apolló és Minerva

szent berkeibe s ott a leggyöngédebb virágokat eltaposná. A parlamentarizmus hazájában, Nagy-Britanniában a következően keresztülvitt önkormányzati eszme szolgáltatja a hatásos ellensúlyt. A kontinens parlamentáris úton vezetett államaiban azonban a népképviselőhöz hozzá van kapcsolva az ancien régime-ből átvett végrehajtó hatalom s ennél a központi kormányzat akarata a villamos áram gyorsaságával fut át a végrehajtás szervein, s az életben legföljebb enyhíthőnek közre a gyengébb autonómiák. A parlamentarizmus lényegéhez tartozik, hogy minden idő többségi pártja elhatározón befolyásolja a kormányt, ami a kinevezések befolyásolására vezet, mert hiszen eszmék, politikai irányok és programok emberek, személyiségek által valósulnak meg. Ami a parlamentáris rendszer lényegéhez tartozik s az általános politika terén, továbbá a szociális és gazdasági politikában jól bevált, azt a magasabb kultúra terétől elvileg távol kell tartani. Az egyetemek minő süllyedéséhez vezetne például, ha a tanárok kinevezésénél a jelöltek politikai pártállása volna irányadó? Mi Magyarországon azáltal kívánjuk az említett károkat ellensúlyozni, hogy a magasabb kultúra terén az autonómia gondolatát tettük uralkodó elvvé. Hogy mennyire az önkormányzat a természetes kormányzati forma a felsőbb kultúra ügyeire nézve, legvilágosabban kitűnik az egyetemek és tudományos akadémiák fejlődéséből. Az egyetemek létrejöttét a középkor kultúrai és jogi fejlődésének köszönjük, az akadémiák ellenben az újabb korban, főként az abszolutizmus korában támadtak. Bologna, a Sorbonne, Oxford és Cambridge, az első német egyetem Prágában és a többi ilyen mintára létesült egyetemek autonóm testületek voltak s beleilleszkedtek a középkor céhrendszerébe, amit boldogult berlini tanárom, Otto von Gierke oly szemléltetően írt le. Minthogy azonban a középkor benső lényegének folyamányaként az élet minden terén oly bőven hozta létre a különböző testületeket, mint káptalanok, szerzetes- és lovagrendek, konfraternitások, azt lehetne gondolni, hogy az egyetemek is csak a kor szervező irányzatát követték, mikor az autonómia alapjára álltak, s nem következés, hogy a tudományos munkának természetes benső szervezeti elve

az önkormányzat. Ha azonban az akadémiákat nézzük, látjuk, hogy legnagyobbrészt az abszolutizmus virágkorában, a XVII. és XVIII. században alapították, mikor a tartományok urai pusztító hadjáratot viseltek az önkormányzati szervezetek ellen s gyökeresen ki akarták irtani a középkor folyamán keletkezett különböző autonómiákat. A francia akadémiát XIII. Lajos mindenható minisztere, Richelieu bíbornok hozta létre, aki minden idők nagy államférfiai közül talán a legabszolutisztikusabban gondolkozott. A berlini akadémia I. Frigyesnek köszöni létrejöttét, Nagy Frigyes reorganizálta, akinek személyében csúcspontját érte el a felvilágosodott abszolutizmus. A szentpétervári akadémiát Nagy Péter alapította, itt eleget mond e név maga. III. Maximilian József volt a legélesebb képviselője a bajor jóléti és rendőrállamnak. Hogy ezek a monarchák az önkormányzati rendszernek barátai lettek volna, nem állíthatni. De mikor arról volt szó, hogy csodálatraméltó céltudatossággal újonnan megalapozott államaikban a tudományos szellemet ápolják és fejlesszék, ezt nem a bürokrácia útján próbálták, hanem tudományos társaságokat alapítottak s a korszellemmel és saját szervező principiumukkal ellentétben éppen csak ebben az irányban a kooperációs formát választották, mert tisztában voltak vele, hogy a tudomány birodalmában nem lehet bürokráciával és politikával dolgozni, csak a szabad önkormányzat van helyén.

Eddigi fejtegetéseimet összefoglalva ismétlem, hogy a magasabb kultúra ügyei ellátásának újjászervezésénél Magyarországon következetesen két alapelvet követtünk. Egyik a különböző intézmények szerves összefoglalása, másik a miniszteri hatáskör korlátozása, háttérbe szorítása a hivatalnok-rendszernek s az önkormányzat keresztülvitele. E rendszer keresztülvitele természetesen nagy önfegyelmet kíván a miniszter részéről. De aki csak egyszer is érezte életében a benső undort, amikor politikai oldalról jövő beavatkozásra nem helyénvaló kinevezést kellett eszközölnie, az készséggel el fogja magát szánni az ilyen önkorlátozásra. A szervezetet, mely az itt kifejtett kettős alapelvvel kifejlődőben van, nem tudnám egy szóval úgy jellemezni, hogy az

intézmény lényegét kifejezzem. Az egyetem fölötti egyetem kifejezés nem talál, nem fejezi ki a fogalmat egészében, mert nemcsak az egyetemek és egyéb főiskolák egybefoglalásáról van szó, hanem alája tartoznak a nyilvános gyűjtemények, levéltárak, könyvtárak, múzeumok is, éppúgy a kutató- és külföldi intézetek; bevonatott a fiatal tudósok és művészek számára bel- és külföldi ösztöndíjak kiosztása s folyamatban van a szellemi és természettudományi kutatás támogatására szolgáló alapok kezelésének bekapcsolása is. E szervezet keretében öt tanács van tervezve: egy az egyetemi kérdésekre, egy másik a nagy nyilvános gyűjtemények vezetésére, egy a stipendiumok, egy negyedik a szellemi tudományok kutatásának ápolására, egy ötödik a természettudományok gyámolítására. Az első kettőnek hivatása bizonyos szervezeteket egy magasabb egységbe összefoglalni, a harmadiké a tudományos és művészi utánpótlás biztosítása, a negyedik és ötödik által azonban az a szándékunk, hogy a tudományok két fő mezejének önálló képviselőket adjunk, egyet a szellemi tudományoknak, egyet a természettudományoknak. Az egész nagy organizáció zárköve az egész magyar tudományos életnek ez öt tanács képviselőiből álló legfelsőbb areopágja. Egy ennyire alapos újjászervezés behatóbb indokolást kíván, azért legyen szabad az utolsó évtizedek idevágó fejlődésére egy futó pillantást vetnem.

A természettudományok fejlődése a tudományos élet kiterjedését voltaképp a végtelenségig tágította. Azelőtt a tudományos munkásság méretei sokkal szerényebbek voltak. az egyes nemzetek tudománya tulajdonképpen egy mikrokozmosz volt s a szórványos nemzetközi érintkezést elvégezték egyes tudósok személyes levelezésükkel. A tudományos élet ezen korábbi helyzetében a tudományos akadémiák és az egyetemek teljesen megfelelőek voltak mint fő szervezeti formák. Újabban azonban az akadémiák inkább egyes kutatások és kutatók támogatására, nagy gyűjteményes vagy egyéb munkák kiadására szorítkoznak, amelyek nyomdaköltsége a magánkiadók erejét meghaladná. Ma az akadémiai gondolatnak túlfeszítése volna, ha az akadémiákat mint a tudományos élet központi szervezeteit akarnánk tekinteni.

Azonfelül éppen a magyar akadémia a nemzeti áldozatkészség gyümölcse, társadalmi úton létesült, az állam segíjezi ugyan, de a magyar közvélemény felfogása szerint az államtól és intézményeitől szigorúan elkülönítve, függetlennek kell maradnia, s a közvélemény sohasem tudna belenyugodni, hogy a mi akadémiánk a fent említett feladatokat magára vállalja. Ami pedig az egyetemeket illeti, azok fő feladata az oktatás és kutatás, azért nem is volna célszerű a tudományos adminisztrációba való bevonásuk, mert ez eltérítene őket fő hivatásuktól. Nagy fakultásaikkal, az ezáltal előálló nehézkes és lassú ügyvitelükkel különben is kevésbé alkalmasak arra, hogy ellássák a modern tudományos adminisztrációt, amely nagy mozgékonytságot és eleveiséget kíván. A tudományos élet az utóbbi negyedszázad alatt előbb alig sejtett mérvben differenciálódott s a népek is egyre jobban érzik a kulturális érintkezés, a szellemi együttműködés szükségességét. A tudományos munka méreteinek ilyen megnövekedése természetesen felfokozta a követeléseket is a felsőbb kultúra ügyeinek adminisztrációjával szemben, s ezen fokozott követelményeknek csak egy magasabbrendű organizáció tud megfelelni. Szinte hallom az ellenvetést: mire való akkor a közoktatási miniszter, hiszen ez egyenest ügykörébe vág? Rákfenéje a modern politikai életnek, hogy állami szervek, miniszter és hivatalnokok nagyon is sokat bíznak magukra, mikor magukra vállalnak oly feladatokat, melyek kívülálló elemek bevonása nélkül nem oldhatók meg jól. Kétségkívül nagy feladatok várnak közoktatásügyi minisztériumra is, és ha közoktatásügyi miniszter székében valódi kultúrpolitikus és igazi modern ember ül, az az autonómiákat el fogja árasztani ösztönzéseivel, kínozni fogja kezdeményeivel; ellensúlyul azonban lenniök kell életképes önkormányzati testületeknek. Az autonómia és felügyelet mérközéséből, a miniszter, kultúr-hivatalnokság és tudósok kölcsönhatásából ösztönző, eleven erjedés fog előállani, időnként összetűzések, sőt harcok is, de azok is az élethez tartoznak, kellemetlenek talán az illetőknek, de ha nem személyek ellen fordulnak, rendszerint hozzájárulnak az eszmék tisztázásához.

E cél felé törekszünk lépésről-lépésre, ezért állítjuk fel

az említett öt tanácsot, tervszerű egymásutánban. Először a nagy nyilvános gyűjtemények, az Országos Levéltár, a Nemzeti Múzeum hat osztálya, a Nemzeti Könyvtár, kultúr-történeti gyűjtemény, néprajzi osztály, az ásvány-, növény- és állattani gyűjtemények, továbbá a Szépművészeti Múzeum és Iparművészeti Múzeum foglaltattak egybe egy az államtól különálló jogi személylé, Gyűjteményegyetem címe alatt, melynek az 1922. évi XIX. tc. adott életet. Ehhez a gyűjtemény-szervezethez csatoltattak ideiglenesen aztán a kutató-intézetek, nevezetesen a budapesti csillagászati s a tihanyi biológiai intézet. Azután 1927-ben a XIII. tc. a külföldi magyar intézeteket, a bécsi, berlini és római Collegium Hungaricumokat állította egy második tanács alá, melynek a bel- és külföldi tudományos és művészeti ösztöndíjak szétosztása is feladata. Az 1926-ban Budapesten a természettudományok dolgában tartott országos kongresszus kívánatosnak mondta ki, hogy a természettudományok ápolására egy harmadik tanács alakíttassék. E kívánalomnak megfelelően jött létre az 1930. évi VI. tc., mely főleg az ország összes természettudományi laboratóriumai közt a célszerű, munkafelosztást, a természettudományi kutatásra szolgáló alapok kezelését s a nagyobb készülékek beszerzését, szétosztását vagy kölcsönzését van hivatva szabályozni. Ez a három tanács már megalakult a törvényhozás útján, hogy az egész szervezetnek szilárd gerincet adjon.

Ennyiben valósult meg idáig a terv kivitele, hátra van még további két tanács felállítása, egyik a szellemi tudományok, másik az egyetemközi ügyek részére, továbbá a műbefejezéséül összefoglalása az öt tanácsnak, melyek már keletkezésükkor is szoros kapcsolatban voltak egymással. A szellemtudományok — a szociológia, nemzetközi jog és néhány divatos disciplina kivételével — mostohagyermekai korunknak, mert hasznosságuk nem tűnik rögtön szembe a laikusoknak, pedig az elszegényedett társadalom fokozott jelentőséget tulajdonít a hasznosság elvének. Ezért tanácsos e tudományoknak méltó képviselőket biztosítani és e tanácsra rábízni a szellemtudományok kutatására szolgáló alap tervszerű felosztását. Az önkormányzati elv legőszintébb barátai

se tagadhatják, hogy az autonómiák sem mentek bizonyos fogyatkozásoktól, aminők természet szerint minden emberi dologgal együtt járnak. Különösen kisebb fakultásoknál olykor klikk-uralom harapózik el, ezért a tanárok kinevezése nem függhet pusztán az egyetemek kijelölésétől, és a felelős miniszter befolyása korlátozható ugyan, de megsemmisíteni nem szabad. Oly esetekben, mikor a miniszter nézete szerint egy fakultás részéről kandidált szakemberek nem teljesen megfelelők és talán érdemes tudósok figyelmen kívül maradtak, a miniszternek jogában kell állani, hogy újabb kandidálást követeljen. E másodfokú jelölés főleg az egyetemközi tanács körébe vágna. Ezen öt tanács képviselőiből alakulna végre az a legfelsőbb gremium, melynek hivatása, hogy a minisztert a tudománypolitika legfőbb kérdéseinek előkészítése közben tanáccsal támogassa, a tanszakok és tanszékeknek az ország egyes főiskolái közt való szisztematikus felosztására felügyeljen, új katedrák, intézetek és gyűjtemények felállítását javaslatba hozza, a Cooperation Intellectuel szervezete körében mint conseil national működjék s a nemzetközi érintkezésben egyébként is mint a központi szerv egy neme szerepeljen. A mondott tanácsok jogi intézmények és jogi személyek, jogsértés esetén a közigazgatási bíróságnál jogorvoslatot kérhetnek a miniszter vagy szervei cselekedeteiért. Ez a jog, mely minden igazi önkormányzatnak legfőbb biztosítéka önállóságának biztosítására, a Magyar Tudományos Akadémiát és a Gyűjteményegyetemet is megilleti az 1923. évi I. tc. alapján s a később felállítandó tanácsokra is kiterjed.

Az eddigiekben vázolni igyekeztem, ami a terv egészének előttünk lebegett. Legyen szabad most röviden arról szólanom, ami már megvalósult. Elsősorban ami a Gyűjteményegyetemet illeti, a kultúrpolitikusként, aki igazgatásuk újjászervezéséhez fog, előzetesen egy kérdésben kell határozni.

Vannak államok, melyek az egyéni hivatalnok-szisztémát részesítik előnyben, s főképp fővárosi gyűjteményeik élére egyetlen szakembert, főigazgatót vagy intendánst állítanak, mint ahogy régebben az állami színházakat is egy intendáns vagy főigazgató vezette. Csakhogy a nyilvános gyűjte-

mények oly sokneműek, hogy egyetlen emberben alig lehet meg a kellő szakismeret ennyi különböző téren. Így hatásköre végül oly hivatallá válik, mely alapjában nem egyéb, mint a minisztérium illető osztálya. Mi ugyan az autonómiát választottuk, de nem álltunk meg egy kollégiális szervezet létesítésénél, hanem az államtól különálló jogi személlyé tettük és ráruháztuk az előbb állami archivumok, könyvtárak és múzeumok tulajdonjogát s önállásukat törvénnyel biztosítottuk.

A nyilvános gyűjtemények nagy különbözőségére való tekintettel (legyen elég itt egyrészt az állami levéltárra, másrészt a geológiai, botanikai és zoológiai gyűjteményekre rámutatni) felmerült a kérdés, nem volna-e célszerűbb minden nagyobb gyűjteményt autonóm alapon, de különállóan szervezni meg. E gondolattal azonban felhagytunk, mert ezáltal csupa kis önkormányzati testületek álltak volna elő, kellő életképesség nélkül. Igazi autonóm szellem csak ott fejlődik ki, ahol a közös munkára egyesített szabad elemeknek megvan az a felemelő érzésük, hogy nagyobb ügyek elintézésére hivatottak s nem csupán irányt nem adó véleményt nyilvánítanak, hanem joguk van elhatározásra is. Ha nincs érdemleges hatáskörük, a résztvevők elvesztik kedvüket s a szervezet felbomlik. Ezért mi nagy gyűjteményeinket egyetlen, életrevaló autonóm személlyé egyesítettük s ennek az állammal szemben is nagy önállóságot biztosítottunk.

Ennek a felépítésnek gyümölcsei hamarosan mutatkoztak. Az állampénztárba, ahova az emberek az adót fizetik, nem szívesen öntik bele azon felül az ajándékozó zacskó tartalmát. Egy önálló jogi személy azonban, mely az ország összes nagy levéltárait, könyvtárait és múzeumait magában foglalja, egyenesen felhívja a bőkezűséget és jótékonytságot. Gróf Apponyi Sándor és nemes élettársa, Esterházy Alexandra grófnő, egész vagyonukat a Gyűjteményegyetemre hagyták, úgyhogy az új intézmény több ezer kataszteri holddal Magyarország nagybirtokosai közé tartozik. Ez a felemelő példa még nagyobbvonalú követőre talált gróf Vigyázó Ferencben, aki több mint 21,000 holdat

hagyott a Magyar Tud. Akadémiára. Saját vagyonának jövedelmén kívül a Gyűjteményegyetem javára folynak be a múzeumok, könyvtárak és archívumok beléptidíjai és egyéb jövedelmei, melyek az állami támogatással együtt autonóm módon kezeltetnek és számoltatnak el a közoktatásügyi miniszter főfelügyelete alatt.

A nagy gyűjtemények összeolvasztásának természetes következménye, hogy alkalmazottaik is egyesítették. E téren három főcsoport van: egy a tudományos hivatalnokoké, egy a tudományos és technikai segédszemélyzeté s egy az adminisztratív hivatalnokoké. Azelőtt az egyes intézmények hivatali létszáma csekély volt, így az állami levéltáré s az iparművészeti múzeumé, úgyhogy rendszeres előmenetel sem volt lehetséges. Most a Gyűjteményegyetem tudományos hivatalnoki kara 97 alkalmazottból áll; ez a státus az egyetemek adjunktusaival és asszisztenseivel együtt valóságos gyűjtőmedence, melyből a filozófiai és természettudományi fakultás tanárai rekrutálódnak. Ki szánná el magát manapság a társadalom végzetes elszegényedése mellett tudományos pályára, ha nem volnának előtte nyitva oly állások, melyekben a tanulmányai befejeztétől egy tanszék elnyeréséig elfolyó éveket eltöltheti? Minthogy ezidőszerint a tudományos kutatóintézetek alkalmazottai ehhez a tudományos státushoz tartoznak, ez magában foglalja a jövőbeli magyar tudományosságnak mintegy felét. Hisztórikusok, archaeológusok, művészet- és kultúrtörténészek, földrajz-tudósok, folkloristák együtt dolgoznak itt kémikusokkal, biokémikusokkal, fiziológusokkal, az ásvány-, növény- és állattan bűváraival stb., egyszerűen olyan orchidea-kert ez, melynek vezetője minden cserép virággal külön foglalkozik.

Ennek megfelelően a Gyűjteményegyetem tanácsának legfőbb joga előmenetelek alkalmával a kandidálás, e tekintetben a közoktatási miniszternek csak vétő-joga van. Ha a közoktatási miniszter oly valakit nevezne ki, csak egyszerű segédlevéltárnoknak vagy obszervátornak is, kit a tanács fel nem terjesztett, a tanács előtt nyitva áll az út, hogy a Közigazgatási Bíróságnál a miniszteri rendelkezésnek érvényen kívül helyezését kérje. A tanács összeállítása olyan,

hogy félig a gyűjtemények igazgatóiból, felerészben pedig tanárokból áll, akiknek szemináriumaiból, intézeteiből vagy laboratóriumaiból kerülnek ki a jelöltek. Minthogy pedig ez a tanács szerves kapcsolatban áll azzal a másikkal, mely a bel- és külföldi stipendiumokat osztja szét, ezáltal meg van adva a lehetőség az egyetemi tanároknak egyrészt arra, hogy érdemes hallgatóikat évenként ösztöndíjakhoz juttassák, másrészt, hogy — mint a Gyűjteményegyetem tanácsa tagjai — tanítványaikat oda kineveztessék. Ez a rendszer teljesen bevált, és nyugodt lélekkel elmondhatni, hogy azon hét év alatt, mióta e szervezet fennáll, sikerült főiskoláink legjobb végzett hallgatóit termékeny külföldi tanulmányok után ezen az úton bekapcsolni a tudományos munkásságba.

A Gyűjteményegyetemnek egyéb jelentős jogköre is van. Körülírja az egyes intézmények gyűjtő-tevékenységének határát, melyen belül az egyes gyűjtemények új anyagot szerezhhetnek. Ezáltal ki van küszöbölve a párhuzamos gyűjtés vagy éppen a bevásárlásoknál való versengés. A tanács elrendelheti egyes kéziratoknak, könyveknek, múzeumi tárgyaknak és műszereknek egyik gyűjteményből a másikba való áthelyezését; ennek semmi jogi akadályja nincs, mint-hogy az egész állomány tulajdonosa ugyanaz a személy.

A Gyűjteményegyetem befolyását és tekintélyét még egy jelentős alkotmányjogi úton növeltük, képviselőket adván számára a Felsőházban. A tanács egy tagot választ a Felsőházba, aki ott különösen a költségvetés tárgyalása közben a múzeumok és könyvtárak érdekét a nagy nyilvánosság előtt megvédelmezheti. E Gyűjteményegyetemnek van alárendelve a Bibliográfiai Központ is, mely a nemzetközi könyv- és folyóiratcserét intézi s az így nyert anyagot tervszerűen osztja el az ország könyvtárai közt.

Új eszmék első alkalmazásuknál rendszerint sok támadásnak vannak kitéve, s így a múzeumok és könyvtárak újjászervezése körül is heves vita támadt. Nem hiányoztak jószok, akik a reform csődjét jövendölték. Egypár év múlva azonban nyilvános gyűjteményeinkben oly eleven élet kerített, hogy a gáncoskodók elhallgattak, sőt ezt a szervezeti eszmét a felsőbb kultúra más területeire is átvihették.

A következő lépés az ösztöndíjak szabályozása volt az 1927. évi XIII. tc. útján. Veszedelmet rejtő ábránd, ha számra nézve kis nemzetek azt képzelik, hogy önmagukból minden kultúrértéket létrehozhatnak, melyek egy modern nemzet szellemi életét kitöltik. Természetesen mindig vigyázni kell arra, hogy az átvett kulturális elemek az őseredeti vonásokat el ne nyomják, hogy az illető nép sajátos, egyéni jellegzetességét el ne töröljék. Egy neme ez a kultúrpolitikai vegytannak, mely egészséges kapcsolatba hozza a hazai és külföldi kultúrelemeket. Ez a gondolat vezérelt, mikor 166 külföldi ösztöndíjat alapítottunk. A kis nemzeteknek állandóan ügyelniük kell arra, hogy tudományos és művészeti téren az utánpótlást biztosítsák. Ausztriára nézve ez a kérdés nem probléma, mert ha államilag el van is választva Németországtól, szellemileg a német kultúrának alkatrésze. Nagyon elütő ettől és végzetteljes egy számra nézve kis nemzet helyzete, milyen a magyar, amely Közép-Európában ethnikai és nyelvi tekintetben teljesen elkülönözve áll. Nekünk igen nagy gondot kell arra fordítanunk, hogy tudományos és művészeti tekintetben a folytonosság meg ne szakadjon. Ezen célból küldjük ki klasszika-filológusainkat és archaeológusainkat Párizsba és Rómába, germanistáinkat Bécsbe és Berlinbe, angol nyelvészeinket Aberdeenbe, fizikusainkat, kémikusainkat és fiziológusainkat Berlin-, Dahlem- és Cambridge-be, orvosainkat Bécsbe, technikusainkat és közgazdászainkat az Egyesült-Államokba, történetkutatóinkat Bécsbe és Rómába, művészeinket Rómába és Párizsba, jövő diplomatainkat Genfbe, Párizsba és Oxfordba, katolikus teológusainkat Rómába, Bécsbe és Münsterbe, a protestánsokat Genf és Berlin városaiba. Bécs, Berlin és Róma városaiban Collegium Hungaricumaink vannak. Újabban Párizsban is van egy keletkezőben. A Collegium Hungaricum nemcsak üres név, hanem törvény által létrehozott intézmény-típus, mely rendszerint több különböző osztályból áll. Keretében Bécsben és Rómában történeti kutatóintézetek működnek. Rómában egy osztálya művészeknek szolgál műtermekkel. Valamennyi otthont nyújt fiatal tudósoknak, akik tudori és mérnöki diplomájukat megszerelve

ismereteik gyarapítása céljából bizonyos intézetekben dolgoznak. Csak modern filológusaink mennek ki nyelvismereiteik tökéletesítése végett már tanulmányidejük alatt a külföldre. A Collegiumok ingyen helyeket nyújtanak, ezzel szemben a többi városban ösztöndíjösszegeket osztunk szét. Ösztöndíj-rendszerünk azonban hiányos volna, ha csak külföldi ösztöndíjakat osztogatnánk. Vannak szám szerint nem korlátozott belföldi stipendiumaink is, olyan fiatal szakemberek számára, akik intézetekben, laboratóriumokban, klinikákon vagy műtermekben dolgoznak tovább vagy más magyar egyetemeken folytatják tanulmányaikat. Magyarország kicsinységéhez és szegénységéhez mérten nagy összegeket fordít e célra. Éppen azért e téren minden politikai beavatkozást félre kellett hárítani s biztonságot szerezni a tekintetben, hogy ezek szétszétlásánál szelekció, nem pedig protekció érvényesül. Ösztöndíj-tanácsot állítottunk fel, amelyben minden egyetem és főiskola, minden gyűjtemény- és kutatóintézet s természetesen minden fő tudományszak képviselve van. Ezt illeti a kandidálás joga a tudományos és művészeti ösztöndíjak dolgában. A miniszternek ez esetben is csak vétő-joga van. Ez a tanács, melynek a külföldi Collegium Hungaricumok is alá vannak rendelve, tartozik figyelemmel kísérrni, mely tudományszakok terén lehet szükség belátható időn belül utánpótlásra, mely új tudományágaknak nincsenek még nálunk képviselői. Figyelemmel kell kísérrnie továbbá a szellemi élet fejlődését a külföldön s ezen a széles alapon kell felállítania szerves tervben a tudományos utánpótlás biztosítását. Ez az újítás is bevált. Mikor a múlt év április havában a német Archaeológiai Intézet százéves fennállása alkalmával Berlinben jártam, ottani professzorok s egyik kutatóintézet igazgatója megkérdeztek, mily rendszerrel érjük el, hogy oly derék, fiatal tudósokat tudunk ösztöndíjakkal külföldre küldeni. Az Ösztöndíj-tanács teljes függetlensége a Rockefeller-Foundation bizalmát is oly mértékben megszerezte, hogy a vezetőség a Magyarországnak szánt összeget egy összegben utalta át és az ösztöndíjasok kiválasztását a Tanácsra bízta.

Az említett két tanácsnak az igazgatási külsőségek

csökkentése céljából közös az adminisztrációja. A külföldi intézetek épületei is a Gyűjteményegyetem nevére, mint jogi személyre vannak telekkönyvezve. A két Tanácsnak azonban külön főtitkára van ; az Ösztöndíj-tanács főtitkára egy egyetemi tanár, aki a titkárságot mellesleg látja el.

Egy harmadik tanács szervezése a természettudományi kutatások számára törvényhozásilag már el van határozva, de csak a legközelebbi időben fog megszerveztetni. Itt tehát csak arra szorítkozom, hogy röviden vázoljam az 1930. évi VI. tc.-et. E szót «természettudomány» a legtágabb értelemben vesszük s az elméleti mellett az alkalmazott természettudományra is értjük, nevezetesen az orvosi, technikai és mezőgazdasági ágra. Három egyetemen : Budapesten, Szegeden, Debrecenben van természettudományi tanszékünk, s Szegeden egész külön matematikai és természettudományi fakultásunk. Technikai főiskolánk s budapesti közgazdasági fakultásunk mellett van két természettudományi kutatóintézetünk s ide csatlakoznak a többi szakminisztériumok alá rendelt szakiskolák és kísérleti intézetek. A legtöbb laboratóriumban természetesen nemcsak tanítás, hanem kutatás is folyik ; az összefoglaló szervezet eddigi hiánya mellett azonban a kutatók saját céljaikat követték s főként kedvenc problémáikkal foglalkoztak. Így egyrészt párhuzamos munka folyt, másrészt igen fontos kérdések, olykor fő problémák feldolgozatlanul maradtak. Egyre több hang követelte a rendszeres munkafelosztást, amit csak az biztosíthat, ha oly fórum állítatik fel, ahol a helyzet, a fennálló hiányok, valamint az ország különleges szükségleteinek alapos megvitatása után szerves, általános program állítatik fel az elméleti és gyakorlati kutatás tervszerű fejlesztésére és az a bel- és külföldi tudományos mozgalmak figyelembevételével időről-időre kiegészítettetik. Hangsúlyozni kívánom, hogy eszünk ágában sincs az egyéni szabad kutatást korlátozni ; célunk csupán annyi, hogy az egyes tudósokat a magyar kutatás esetleges hézagaira figyelmeztessük, amennyiben arra a készség megvan, e hézagokat kitöltsük s az erre vonatkozó tudományos munkának az előfeltételeket megadjuk.

Szükség volt egy kutató-alap létesítésére. A főiskoláknak rendszerint rendelkezésükre állnak azok a hitelek, amelyek főképp a tanítási célokra nélkülözhetetlenek, de a drága készülékek, kísérleti állatok, kémiai szerek, melyekre a kutatásnak szüksége van, csak szűkösen jutnak ki az egyetemi intézeteknek. E hiány elkerülésére törvényhozási úton oly alap létesítettett, melyből azok a tudósok és laboratóriumaik részesülnek, akik kutatásaikban különleges célokat követnek és szigorún körülírt program szerint járnak el. A dolog természetéből következik, hogy ezen alap megfelelő szétosztását a minisztérium alig eszközölheti célszerűen. Ez a működés is a Tanácsra van tehát bízva, ez pedig egy albizottságra bízva az eszközök beszerzését és kezelését, azoknak tulajdonosa is marad s a kutatás befejeztével azokat visszaköveteli.

A Természettudományi Tanács, melyben nemcsak az érdekelt főiskolák és intézetek, hanem a természettudománynak minden ága is képviselve van, működésében közvagyonot kezel, főleg az állami hozzájárulást. E mellett egyrészt tudósokból, másrészt a nagybankok, gyárak és nagy mezőgazdasági üzemek képviselőiből szabad egyesület alakult, a Széchenyi István-Társaság, amely évente jelentékeny összegeket teremt elő kutatási célokra. E két szervezet közt a feladatok úgy oszlanak meg, hogy a Széchenyi-Társaság azokat a kutatásokat támogatja, amelyek közvetlenül gyakorlati célokat szolgálnak, minő pld. a barnaszén jobb kihasználása. a Tanács ellenben azokat a munkákat gyámolítja, amelyek szintén vezethetnek ugyan gyakorlati eredményekhez, amelyeknél azonban nem a közvetlen gyakorlati hasznosság, hanem inkább a kutatás áll előtérben. Ennyire jutott el a tervezett szervezés nyolcévi hivataloskodásom alatt. Ha az egész szervezetet a maga elejétől fogva szem előtt tartott öt tanácsával egyetlen törvényjavaslattal mint valami tudományos codexszel egyszerre próbáltuk volna életbe léptetni, valószínűleg az egész terv zátonyra jutott volna. A lépésről-lépésre való haladás s az időközben jelentkező eredmények azt eredményezték, hogy a még hiányzó részek kiépítésének folytatását most természetesnek és kívánatosnak tartják.

Különösen a klasszikus és a modern filológia s a történet-tudomány képviselői sürgetnek, hogy a szellemi tudományokra nézve is országos kongresszust hívjunk össze, mert azt remélik, meggyőzhetik a közvéleményt a szellemtudományok előbbvitelét célzó hasonló kutatási alap szükséges voltáról.

A rendszer, amely ily módon fejlődött ki és fejlődik tovább, egy kis ország szükségleteihez és különleges helyzetünkhöz van mérve, hogy a tudomány ápolásának közvetlen célja mellett egy távolabbi, magasabb nemzeti célt is szolgáljon : Kelet-Európa népei közt kulturális helyzetünknek fenntartását és emelését. A felbomlott osztrák-magyar monarchiának kétségkívül két magja volt, egyrészt az osztrák koronartományok, másrészt Magyarország. Osztrákok és magyarok egy változó, mégis dicsőséges történet folyamán, mindketten sokat szenvedtünk, nagy áldozatokat hoztunk és keményen dolgoztunk. A verejték, könny és vér nemes gyümölcseképpen az idők folyamán gazdag kultúrára tettünk szert, úgyhogy az összeomlás után is a romok alatt megmaradt számunkra két örök érték : becsület és műveltség. Ezeket ápolni, nyomor és inség közt is fenntartani szent kötelességünk. Ausztriát nem fenyegeti annyira veszedelem, mert szűkebb hazája az általános német műveltségben óriás szellemi hátvédre támaszkodik. Nekünk magyaroknak azonban ethnikai és nyelvi elszigeteltségünkben nagy áldozatokat kell hozni, mert ha eltűrjük, hogy keleti szomszédaink kulturális téren túlszárnyaljanak, akkor ütött az óránk. E meggondolás bírta rá Magyarországot, hogy az utolsó tíz esztendőben kulturális célokra oly nagy áldozatokat hozzon, s ez a történeti szükségesség kényszerít egyúttal oly szervezeti formák kigondolására, melyek alkalmasak arra, hogy az emberi szellem legfinomabb virágát, a magas kultúrát ápolják és fejlesszék.

GRÓF KLEBELSBERG KUNO.